

ISSN 2149-9845

E-ISSN 2636-7807

TÜRKİYE
DİN EĞİTİMİ
ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ

TURKISH JOURNAL OF RELIGIOUS EDUCATION STUDIES (TJRES)

مجلة بحوث التربية الدينية التركية

Sayı 8 / Number 8

İzmir - 2019

TÜRKİYE DİN EĞİTİMİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Turkish Journal of Religious Education Studies

Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları altı ayda bir yayımlanan uluslararası ve hakemli bir dergidir.

Turkish Journal of Religious Education Studies is an international, peer reviewed and biannual journal.

Sayı/Number 8 • Aralık/December 2019 • ISSN 2149-9845 • E-ISSN 2636-7807

İmtiyaz Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü / Owner and Chief Executive Officer

Mehmet BAHÇEKAPILI

Baş Editör / Editor in-Chief

Mustafa USTA

Sayı Editörü / Editor

Mehmet BAHÇEKAPILI

Editörler / Editors

Siebre MIEDEMA (VU University Amsterdam)	Christopher G. ELLISON (The University of Texas at San Antonio)
Cemal TOSUN (Ankara Üniversitesi)	Recai DOĞAN (Ankara Üniversitesi)
Muhittin OKUMUŞLAR (Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi)	Zeki Salih ZENGİN (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Nurullah ALTAŞ (Atatürk Üniversitesi)	Michael NIELSEN (Georgia Southern University)
Ahmet KOÇ (Marmara Üniversitesi)	Friedrich SCHWEITZER (Eberhard Karls Universität Tübingen)
Mehmet BAHÇEKAPILI (İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi)	Süleyman AKYÜREK (Erciyes Üniversitesi)
Safnaz ASRİ (İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi)	Mohammed DERRADJ (University of Algeria II)
Ednan ASLAN (Universität Wien)	Kenan SEVINÇ (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Zuhal AĞILKAYA ŞAHİN (İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi)	Murat Şimşek (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Recep Emin GÜL, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi (TURKEY)	

Kitap Değerlendirme Editörleri / Book Review Editors

Ahmet GEDİK (İzmir Katip Çelebi Üniversitesi) Hülya HACİSMAİLOĞLU (İzmir Katip Çelebi Üniversitesi)

Yayın Kurulu / Editorial Board*

Zuhal AĞILKAYA ŞAHİN, İstanbul Medeniyet Üniversitesi (TURKEY)	Ayman AGBARIA, University of Haifa (ISRAEL)
Muhsin AKBAŞ, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi (TURKEY)	Süleyman AKYÜREK, Erciyes Üniversitesi (TURKEY)
Ednan ASLAN, Universität Wien (AUSTRIA)	Safnaz ASRİ, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi (TURKEY)
Nedim BAHÇEKAPILI, Islamitische Universiteit Europa (HOLLAND)	Mehmet BAHÇEKAPILI, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi (TURKEY)
İrfan BAŞKURT, İstanbul Üniversitesi (TURKEY)	Bayraktar BAYRAKLI, Marmara Üniversitesi (TURKEY)
Beza BİLGİN, Ankara Üniversitesi (TURKEY)	Ahmet Ali ÇANAKCI, Balıkesir Üniversitesi (TURKEY)
Mohammed DERRADJ, University of Algeria II (ALGERIA)	Recai DOĞAN – Ankara Üniversitesi (TURKEY)
Christopher G. ELLISON, The University of Texas at San Antonio (USA)	Ahmet GEDİK, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi (TURKEY)
Recep Emin GÜL, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi (TURKEY)	Hülya HACİSMAİLOĞLU, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi (TURKEY)
Michael NIELSEN, Georgia Southern University (USA)	Recep KAYMAKÇAN, Sakarya Üniversitesi (TURKEY)
Ahmet KOÇ, Marmara Üniversitesi (TURKEY)	Mustafa KÖYLÜ, Ondokuz Mayıs Üniversitesi (TURKEY)
Muhiddin OKUMUŞLAR, Necmettin Erbakan Üniversitesi (TURKEY)	Siebre MIEDEMA, VU University Amsterdam (HOLLAND)
Friedrich SCHWEITZER, Eberhard Karls University (GERMANY)	Halil İbrahim ŞENAVCU, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi (TURKEY)
Bülent UÇAR, Universität Osnabrück (GERMANY)	Mustafa USTA, Marmara Üniversitesi (TURKEY)
Prof. Dr. Edmunt WEBER, Universität Frankfurt am Main (GERMANY)	Samet YAĞCI (İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi (TURKEY)

*Soyadına göre alfabetik sırada / In alphabetical order by surname

Kapak Tasarımı / Cover Design

Furkan Selçuk Ertargin

Tasarım / Graphic Design

Mehmet BAHÇEKAPILI - Safnaz ASRİ

Baskı / Printed By - Baskı Tarihi / Printed Date

Limit Ofset – 29.12.2019

İNDEKSLER

DİNİ GRUPLARIN BİREY VE TOPLUM ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: İLAHİYAT FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA*

Suat CEBECİ**

E-mail: scebeci@yalova.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4306-906X>

Kübra CEVHERLİ***

E-mail: kcevherli@sakarya.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2592-3325>

Feyza DOĞRUYOL****

E-mail: fdogruyol@sakarya.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9957-1046>

Büşra ÇAKMAKTAŞ*****

E-mail: bcakmaktas@sakarya.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8670-3430>

Zehra ÖZLİ*****

E-mail: zozli@sakarya.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2928-9456>

Citation/©: Cebeci, S., Cevherli, K., Doğruiyol, F., Çakmaktas, B. & Özli, Z. (2019). Dini grupların birey ve toplum üzerindeki etkileri: İlahiyat fakültesi öğrencileri üzerine bir araştırma. *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 8, 69-88.

Öz

Din ve maneviyat alanındaki duyarlıklarla beslenen dini gruplar sosyal hayatın bir gerçekliğidir. Tarikat ve cemaat formunda kendini gösteren bu yapıların bireyler ve toplumlar için önemli sonuçları olan bazı fonksiyonlar icra ettikleri de bir vakiadır. Dini grupların üyelerine sosyalleşme imkânı sunması, yalnızlığı gidermesi ve bazı erdemleri kazandırması, gruba karşı ilgi ve bağlılığı sağlayan etkenlerdir. Bunun yanında, özgür düşünceye ve öz eleştiriye imkân vermemesi, grup dışındaki kişilere karşı dışlayıcı tavırları beslemesi, grup liderlerine tam ve kesin bir itaatle üyeleri istenildiği şekilde

* Bu makale Sakarya Üniversitesi (BAPK) tarafından desteklenen “Türkiye’de İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Dini Grup Değerlendirmesi” başlıklı projenin sonuç raporu verilerine dayanılarak hazırlanmıştır.

** Prof. Dr., Yalova Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü.

*** Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ve SAÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi

**** Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, SAÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Mezhepleri ve Tarihi Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi

***** Dr. Öğr. Üyesi, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tasavvuf Anabilim Dalı.

***** Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ve SAÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi

kolaylıkla güdülenen duruma getirmesi ise dini grupların en belirgin olumsuz etkileri olarak karşımızda durmaktadır. Bu etki ve fonksiyonlar hakkında ilahiyat fakültelerinde öğrenim görmekte olan öğrencilerin yaptığı anlamlandırma ve değerlendirmeler, onların topluma dini konuda yön verme misyonu ile yetiştiriliyor olmaları bakımından önem taşımaktadır. Bu sebeple farklı bölgelerden ilahiyat fakültesi öğrencilerine anket uygulayarak görüşleri alınmıştır. Bu çerçevede elde edilen verilere göre, ilahiyat fakültesi öğrencilerinin yarıya yakınının dini grupların topluma zararlı olduğu düşüncesine katılmadıkları, yarından çoğunun kişiye ve topluma yararlı hizmetler verdiklerine inandıkları görülmüştür. Bunun yanında öğrencilerin yarıya yakını (%44) dini grupların, üyelerinin özgür düşünce ve eleştiri melekelerini körelttiği görüşündedir. Bir dini gruba mensup olduğunu bildirenlerin %60'ının da bu görüşte olması araştırmanın önemli bulgularından biridir.

Anahtar Kelimeler: Dini Grup, Dini cemaat, Grup fonksiyonları, İlahiyat fakülteleri, İlahiyat fakültesi öğrencileri.

THE EFFECTS OF RELIGIOUS GROUPS ON INDIVIDUAL AND SOCIETY: A RESEARCH ON FACULTY OF THEOLOGY STUDENTS

ABSTRACT

Religious groups supported by sensitivities in the field of religion and spirituality are a reality of the social life. It is a fact that these structures, which manifest themselves in the form of sects and communities, perform some functions that have important consequences for individuals and societies. Providing religious groups for members socialization opportunity, eliminating loneliness and gaining some virtues are the factors that provide interest and commitment to the group. Besides, the most significant negative effects of religious groups are the fact that it does not allow free thought and self-criticism, urges on exclusionist attitudes towards people outside the group, and makes the members easily motivated with absolute obedience to group leaders. The interpretations and evaluations made by the students at theology faculties about these effects and functions are important because they are educated with the mission of giving direction to the society on religious issues. For this reason, the opinions of these students from different regions have been taken by applying them a questionnaire. According to the data obtained from the study, it is concluded that almost half of the students have not agreed with the belief that religious groups are harmful to the society and that more than half of them have believed that religious groups provided useful services to the people and the society. In addition, almost half of the students (44%) think that religious groups blinded the skills of free thought and criticism of their members. It has been found that 60% of those who stated that they belonged to a religious group are in this opinion.

Keywords: Religious Group, Religious Community, Faculties of Theology, Students of Faculty of Theology.

Giriş

Üyeler arasındaki bağlılığın dini duygu ile sağlandığı dini gruplar, “tabii/doğal dini gruplar” ve “sırf dini gruplar/dinden doğan gruplar” diye tasnif edilmektedir (Günay, 2000, s.238). Yaygın olarak kabul edilen bu tasnife göre dini gruplaşma ve cemaatleşmeler bir taraftan bilinçli organizasyonlar olarak kabul edilmekle birlikte bir taraftan da insan tabiatının etkisiyle ortaya çıkan doğal oluşumlar olarak görülmektedir (Wach, 1990). Nitekim insanların birlikte olma, iletişim kurma, aidiyet ve dayanışma duyguları, nasıl onların toplum olmalarını sağlıyorsa, dini gruplar, siyasi gruplar, meslek grupları gibi alt sosyal yapılar meydana getirmelerini de sağlamaktadır. Genel ifadesiyle ‘grup’ adı verilen bu alt toplumsal yapıların varlıklarını korumaları ve giderek güçlenmeleri, onların belli norm ve değerler etrafında şekillenen insan ilişkilerini içinde barındırmasına bağlıdır (Kınsün, 2016, ss.217-218). Grup içindeki özgün ilişkiler düzeni, aynı zamanda grubun ayrışmasını sağlayan temel etkidir.

Dini gruplarda birleştirici unsur olan ve grubu ayrıştıran dini anlayış ve kavrayış bağlantılı ilişkiler dokusu, toplum düzeni, değerleri ve alışkanlıkları açısından kabul edilir veya yadrganır olarak değer bulur. Dini grubun kişilere sosyalleşme imkânı sunması, bazı ahlaki erdemleri kazandırması, dini bilginin ve bilincin gelişmesini sağlaması gibi durumlar kabul edilebilirliğin ölçüsü olurken bireyleri toplumdan soyutlama, grup dışındakileri ötekileştirme, özgür ve eleştirel düşünceyi engelleme gibi durumlar da dini grubun reddedilmesine yol açan hususlar olarak görülür (Taplamacıoğlu, 1983; Sarıkaya, 2001; Büyükkara, 2007). Toplum tarafından yapılan bu genel değerlendirmelerin yüksek din öğretimi veren ilahiyat fakültelerinin öğrencileri tarafından nasıl yapıldığı, dikkate değer bir husustur. Bu makalede insan ruhunun ve maneviyatının tatmin ihtiyacından doğan ve sosyal bir gerçeklik olarak ortaya çıkan dini grupların bireysel ve toplumsal etkilerine dair teorik değerlendirmeler yapılması, ardından ilahiyat öğrencilerinin konuyla ilgili görüşlerinin yorumlanıp belirgin sonuçlar çıkarılması esas alınmıştır.

Dini grup, cemaat ve tarikat gibi dini oluşumların fonksiyonları ve bireyler üzerindeki etkilerine dair çalışmalar literatürde karşımıza çıkmakla birlikte (Sarıkaya, 2001; Büyükkara, 2007; Efe, 2013; Aktaş, 2014; Baynal, 2017) ilahiyat fakültesi öğrencilerinin bu gruplar ve fonksiyonlarına dair bakış açılarına dair çalışmalar sınırlıdır. Bu çalışmalardan Akarsu’nun ilahiyat fakültesi öğrencilerinin cemaat algıları üzerine yapmış olduğu araştırması, öğrencilerin dini grup ve cemaatler hakkındaki görüşlerinin zihniyet yapılarını ne şekilde inşa ettiği üzerinedir (Akarsu, 2016). Aynı yıl, yalnızca Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin dini azınlıklar ve Alevilere bakış açılarını kapsayan bir çalışma yayımlanmıştır (Yılmaz, 2016). Bunların yanı sıra 15 Temmuz Darbe

Girişimi sonrası bazı ilahiyat fakültelerindeki öğrencilerin din, cemaat ve Müslüman algılarını ölçme amaçlı araştırmalar da (Özcan & Doğan, 2016; Karslı, 2019) yapılmakla birlikte bu araştırmalarda da öğrencilerin dini grupların fonksiyonlarına dair görüşleri yer almamaktadır. Çalışma literatürdeki bu ihtiyacı gidermeyi hedeflemektedir.

“İlahiyat fakültesi öğrencileri, bireysel ve toplumsal etkileri bakımından dini grupları nasıl değerlendirmektedir?” sorusu çalışmanın temel problem alanını oluşturmaktadır. Bu kapsamda dini grupların sosyalleşmeye, üretkenliğe ve ahlaki erdemlerin yaygınlaşmasına etkileri, dini grup üyelerinin özgür düşünce, eleştirel yaklaşım ve toplumla iletişim ve etkileşim konularında nasıl bir etkiye maruz kaldıkları, dini grupların toplum bütünlüğüne ve dini bütünlüğe etkilerine dair düşünceler üzerinde durulmuştur.

1. Kuramsal Çerçeve

Grup olgusu, toplum içinde kendi özgünlükleri ile var olan ve özgünlüklerinin gücü ve etkisiyle hayatini sürdüren bir sosyal yapıyı ifade etmektedir. Bu sosyal yapı insanların umut ve özelemlerinden, korku ve endişelerinden bağımsız olarak var olamaz. İnsan farkında olsa da olmasa da sürekli huzur, mutluluk, refah ve güç arayışı içinde geleceğe yürümektedir. Bu yürüyüş herkes için farklı ayrıntılarla hayatı şekillendirirken kimi insanları da kaçınılmaz bir şekilde dini gruplarla buluşturmaktadır. Dini grupların kaçınılmaz olarak toplumda ortaya çıkmasıyla birey ve toplum üzerinde icra ettikleri etkilere dair görüşler tasnif edildiğinde bunları kategorik olarak üç başlık altında değerlendirmek mümkündür.

1.1. Bireyi Motive Etme ve Toplumdan Ayrıştırma Etkisi

Bu etkiyi insanın anlam arayışı olarak kabul etmek de mümkündür. Zira din, anlamsızlık ve çözümsüzlüklerde, sıkıntı ve problemlerde en etkili başa çıkma mekanizmalarından biri olarak görülmekte (Jones, 2004, s.319) ve insanların çeşitli problemlerin üstesinden gelmelerini kolaylaştırabilmektedir (Koenig & Larson 2001, s.72).

Aslında salt din olgusu, inanç esasları ve ortak vicdanla kurumsal ve psikolojik olarak mensuplarının hareket alanını belirleyerek onlarda ortak inanç ve değerleri kabul temelinde bir vicdan belirlemektedir (Günay, 1993, s.169; Hökelekli, 1993, s.85). Aynı şekilde bir dini benimseyen kişiler arasındaki samimi ilişkiler kurmaya, zaman içerisinde bu kişileri daha samimi ilişkiler geliştirmeye zorlamaktadır (Fitcher, 1994, s.70). Bunun yanında dinin, mensuplarından huzurlu, uyumlu ve güvenli bir toplum, kaynaşmış bir millet olmalarını talep etmesi (Günay, 1993, s. 202) de dikkate alınırsa dini gurupların birey ve toplum üzerinde benzer etkilere sahip olmasının yadsınamaz bir gerçeklik olduğu kolaylıkla anlaşılır.

Bu gerçeklik noktasından hareketle grup etkilerini anlamlandırmak için yapılan araştırmalarda bireyi bir dini gruba katılmaya teşvik eden sebepler irdelenmiştir. Buna göre; kişinin anlam arayışı, manevî yönden tatmin olma isteği, manevî kazançlar elde

etme arzusu, sosyalleşme ihtiyacını karşılama, bir amaca ulaşma, başa gelen travmatik hadiselerle katlanma, dini daha ileri seviyede yaşama, çevrenin olumsuz telkinlerinden korunma, günahattan kurtulma, kötü alışkanlıkları terk etme, dini konuda daha emin bir yol tutma vb. sebepler tespit edilmiştir (Efe, 2013; Certel, 2003; Düzgüner, 2017; Baynal, 2017).

İnsanların dini gruplara katılmalarına sebep olan çeşitli motivasyonların yanı sıra dini grubun birey ve toplum üzerindeki olumlu etkilerinin cazibe oluşturduğu da bir gerçektir. Hoffer (1988, ss.23, 32, 35), kişilerin toplumsal hareketlere katılmalarını sağlayan sebepler üzerinde dururken sosyal oluşumların katılmayı cezbeden yönlerini sıralamaktadır. Aslında bireyin dini gruba katılma gerekçesi, aynı zamanda grubun kişiler üzerindeki etkisi anlamına gelmektedir. Nitekim Büyükkara'nın (2007) insanların dini gruplara girmelerini sağlayan sebepler olarak sıraladıkları da dini grubun insanlara kazandırdıklarından ibarettir.

Dini gruba katılmış olan üyeleri birbirlerine ve gruba sıkı sıkıya bağlayan bazı ortak menfaatler, değerler ve idealler vardır ki, bunlar grup normları olarak grubun iç dinamiğini oluştururlar. İç dinamikler, dışarıdan bakıldığında tam olarak anlaşılamayacak şekilde etkili bir birleştirme ve kaynaştırma etkisine sahiptirler (Taplamacıoğlu, 1983, ss.82-83). Dinin grup nezdindeki pratik yansımaları ve grup mensuplarının kendi aralarındaki ilişki ve iletişimlerine dair gruba özgü sosyalleşme durumları bu iç dinamiklerdendir. Bu dinamikleri, bireyi gruba katılmaya götüren sebeplerden ve grubun birey ve toplum üzerindeki etkilerinden ayırmak gerekir. Dini grubun olmazsa olmazı mesabesindeki iç dinamikler, grubun devamı ve gücü bakımından önemlidir, iç dinamikleri güçlü olmayan bir dini grubun devamlılığı ve güçlü olması zordur, hatta çoğu durumlarda imkansızdır.

Dini grupların birey ve toplum üzerindeki etkileri konusunda en çok üzerinde durulan hususlardan biri, grubun mensuplarına yeni bir kimlik, statü ve saygı kazandırmasıdır. Birey bu kimlik ve statüyle kentleşme, modernleşme gibi hayatın getirdiği gelişmelere intibak etmeye ve karşılaştığı sıkıntılarla baş etmeye çalışır (Cengil, 2017, s.172). Ayrıca maddi refaha erişme imkanlarının ve tüketim kültürünün yaygınlaşmasıyla manevi ihtiyaçların ihmal edilmesi sonucu ortaya çıkan tatminsizlik sıkıntılarının aşılmasında da dini gruplar rahatlatıcı bir sığınak olma imkânı sunmaktadır. Bu sebeple insanlar, toplum içerisinde saygın, eğitilmiş, makam sahibi ve zengin olsalar bile dini gruplara ve manevi yapılara katılma eğilimi gösterebilmektedirler (Düzgüner, 2017, ss.284-285).

Dini grupların olumsuz etkilerine dair kayda değer bir husus da grubun üyelerine sağladığı birliktelik ve biz bilinci ile onların toplumdaki soyutlanmalarına, diğer insanları ötekileştirmelerine ve benzer dini gruplara karşı kin ve nefrete varan kıskançlık ve hazımsızlıklara yol açabilmesi durumudur. Bunun İslam toplumunda yaşanmış tarihi örnekleri oldukça fazladır (Eren, 2000, s.112).

1.2. Özgür ve Eleştirel Düşünmeyi Köreltme Etkisi

Kadim kültürümüzde hakikati arama, hayatı, eşyayı anlamlandırma üzerine gelişen tefekkür geleneğinin oluşturduğu yapılar, toplumun iz'anını, imanını ve irfanını geliştirme ve zenginleştirme görevi yapmıştır. Bugün dahi her kültürden insan hakikate ulaşmak için Mevlana, Ahmet Yesevi, Bahaeddin Nakşibendi, Abdulkadir Geylani, İbn Arabi vb. arif ve sufilerin rehberliğine ihtiyaç duymaktadır. Ancak günümüzde ticaretin, siyasetin, itibar ve menfaat hedeflerinin karıştığı bir kısım dini grupların kadim geleneği sürdürdüklerini söylemek mümkün değildir.

Bu tür dini gruplarda daima objektif zihinsel çabayla öğrenmek ve bilmek değil, hamasete dayalı duygusal retoriklerle hissetmek ve bağlanmak öne çıkmaktadır. Bunun sonucu olarak da gruba katılan üyelerde zihni muhakeme atıl kalarak duygusal itaatle şekillenen ram olmuş benlik gelişmektedir. Çünkü asıl mecrasından çıkmış dini yapılarda grup olma anlayışı ve grup normları, üyelerin zihni kapasitelerini kullanmalarına, özgür düşüncelerine ve meseleleri eleştirel bakışla irdelemelerine izin vermez. Sorgulayan, itiraz eden ve fikir önerenlerin grupta yeri olmaz ve böyleleri art niyetli, fesat üreten, zararlı kişiler olarak gruptan tart edilir. Nitekim yapılan araştırmalarda, bu tür dini grupların yapıları itibarıyla telkin ettikleri itaat ve ram olma kültürünün etkisiyle üyelerinin özeleştirme yapmalarının mümkün olmadığı (Sarıkaya, 1998, s.102), gruba uyum sağlama ve kabul görme tutkusuyla kişilerin düşüncelerini ifade edemedikleri (Arkoñaç, 1993, s.68), grup liderinin sözlerine kutsallık atfedildiğinden dini metinleri anlamamanın lidere endekslendiği ve böylece batını yorumların ortaya çıktığı (Büyükkara, 2007, s.134) araştırmacılar tarafından ifade edilmiştir.

1.3. Dini Değerleri Yozlaştırma Etkisi

Dini grupların etkileri konusunda belki en çok üzerinde durulması gereken grup normlarının dini değerlerin önüne geçerek toplumun dini kabullerinde bir aşınmaya, yozlaşmaya ve değişime yol açma potansiyeli taşımasıdır. Grup normlarının bağlayıcılığı, mensupların ibadet davranışlarını, akrabalık ilişkilerini, yardımlaşma ve dayanışma anlayışlarını etkilemekte, onları grubun referansları istikametinde yönlendirmektedir. Öyle ki en temel dini değerler bile ancak grubun referansları doğrultusunda ve onlara uygun olursa doğru kabul edilir. Dini konularda grup referansının doğrulama gücü, her türlü akıl ve mantık doğrulamasının üstündedir. Hatta dini naslar bile grubun referanslarına göre anlam kazanır. Grup lideri tartışmasız otorite olduğundan, onun sözleri ve fikirleri eleştirilemez kesin doğrular olarak kabul edildiğinden grubun kabulleri din olarak görülür ve kutsandır. Bu durum grup liderine ve grup içindeki seçkin kişilere haksız kazanımlar tanınmasına neden olabilmektedir (Büyükkara, 2007, s.134). Ayrıca bazı durumlarda grup liderinin ve üyelerinin hırslı ve tevadudan uzak olmaları, kendilerine tabi olan kişileri yanlış yollara sevk edebilmektedir (Özel, 2012, s.330).

Bazen dini gruplar kendi düşünceleri ve kendi kaynakları çerçevesinde hareket ederek, üyelerine verdikleri eğitimde ilmi bilgilerin ötesine geçemese de bunlar yeni ve en doğru bilgiler olarak takdim edilir. Dini gruplarda lider bunun da ilerisine geçerek yaşanan sosyal gelişmelerle bağlantılı olarak, kitaplar yazar, cemaat mensuplarının bu kitaplara bağlı kalmaları sağlanarak bilme ihtiyacını yine kendi kontrollerinde karşılamaya çalışırlar (Sarıkaya, 1998, ss.98, 102). Nitekim dini grubun din anlayışını yönlendiren kişi olarak lider, sahip olduğu dini anlayış ve dini yorum çerçevesinde dini gruba istediği şekli verebilme imkanına sahiptir (Özel, 2012, s.328). Bu durum, liderin amacına, kabiliyetine ve hedefine göre güçlü ve zayıf, yaygın veya sınırlı seyredebilmektedir.

Her dini lider grubunu oluşturabilmesi için kendi özgünlüğünü ortaya koymak durumundadır. Özgünlüğü olmayan sıradan liderin arkasında insanlar toplanıp grup oluşturamazlar. Kendi özgünlüğünü öne çıkararak insanları etrafında toplamak isteyen dini aktörlerin kullandıkları en etkin yol, duyguları tahrik eden hamasi dini anlatımlarda bulunmaktır. Duygu yoğunluklu hamasi anlatımlarla başlangıçta bir tarz ve çeşni olarak ortaya konulan özgünlük giderek ayrıntıdan esasa dönüşür. Dini grupta aidiyet hazzıyla lidere bağlanan kişi akıl ve muhakeme imtiyazını terk ederek telkin edilenleri sorgulamadan kabul ettiğinden yanlışa sürüklenmesini önleyecek bir güvencesi kalmaz (Cebeci, 2018, s.233). Bu durum, toplumda genel kabul görmüş ortak dini anlayış ve yaşayışların, dini grupların yaygınlığı ve etkinliği ölçüsünde ekseninden saptırılması sonucunu getirmektedir.

2. İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Dini Grupların Etkileri Hakkındaki Düşünceleri

Araştırmanın uygulama kısmında Türkiye genelinde farklı bölgelerde bulunan ilahiyat fakültelerinden coğrafi ve kültürel özellikler gözetilerek toplamda 9 ilahiyat fakültesi¹ seçilmiştir. Fakültelerden her sınıf düzeyinden sondaj usulüyle 50 öğrenci alınarak; her fakülteden 200, toplamda 1800 öğrenciye anket uygulanmıştır. Bunlardan geri dönüşü olan ve geçerli kabul edilen 1595 anket değerlendirmeye alınmıştır. Anket, belirli bir konuda hipotezlere ya da sorulara dayanarak, örneklem kitlesine sorular sorma yoluyla verilerin elde edildiği bir tekniktir (Balcı, 1997, s.169). Örneklerinden hareketle hazırlanan anket formu uygulanmadan önce geçerlik ve güvenilirlik açısından bir ön uygulamaya tabi tutulmuş, böylece araştırmanın sonuçlarının güvenilirlik düzeyini arttıracak şekilde geliştirilmiştir. Beşli likert ölçeğine göre hazırlanmış ve istatistik yöntemlerle çözümlenen anketlerden elde edilen örneklem grubundaki öğrencilere ait veriler: (1) olgusal durum, (2) dini grupların bireysel etkileri ve (3) dini grupların toplumsal etkileri olmak üzere üç grupta değerlendirilmiştir. Ulaşılan sonuçlar,

1 Bu Fakülteler: 1) Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2) Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 3) Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 4) Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 5) Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 6) Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 7) İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 8) On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi 9) Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

araştırmanın evreni olan Türkiye'deki mevcut ilahiyat fakültesi öğrencilerinin tamamını kapsayan genel tespitler olarak kabul edilmektedir.

2.1. Olgusal Durum

Katılımcılara yöneltilen ankette bağımsız değişken olarak cinsiyet, sınıf ve gelir durumu gibi demografik özelliklere yer verilmiştir. Elde edilen verilere göre ankete katılanların %30,8'i erkek, %69,2'si kız öğrencilerden oluşmaktadır. Bu tablo halen Türkiye'deki bütün ilahiyat fakültelerinde okumakta olan öğrencilerin cinsiyet dağılımı oranlarına uygun düşmektedir. Örneklem grubundan alınan geçerli anketlerin sınıflara dağılımında yaklaşık oranlarda bir denge sağlanmış olduğu görülmektedir (Birinci sınıf: %24, ikinci sınıf: %25, üçüncü sınıf: %26,6, dördüncü sınıf: %24,4).

Ankete katılanların dini grupların etkileri konusundaki düşüncelerini anlamlandırabilmek ve örneklem grubunun olgusal değişkenlerine dair değerlendirme yapabilmek için onların dini gruplarla ilişkileri sorulmuştur. Alınan cevaplardan örneklem grubundaki öğrencilerin %10,4'ünün bir dini gruba mensup olduğu, %6,7'sinin bir dini gruba özel sempati duyduğu, %8,7'sinin bir dini gruptan istifade etmekte olduğu ve %70,3'ünün ise dini gruplarla bir ilişkisinin bulunmadığı görülmüştür.

2.2. Dini Grupların Birey Üzerindeki Etkileri

“Dini grupların birey üzerindeki etkileri” ifadesiyle dini gruba mensup olan kişiler kast edilmektedir. Ankete katılan öğrencilerin %30'u bir dini gruba mensup, sempati duyan veya dini gruptan yararlanmakta olduğuna göre bu durum grubun birey üzerindeki etkileri değişkenini peşinen %30 etkileyecek demektir. Bu gerçeği göz önüne alarak verilen cevaplara baktığımızda ortaya çıkan tablo şaşırtıcı görünmemektedir.

1. “Dini gruplar öğrencilere sosyalleşme imkânı sunar.” yargısına verilen cevaplarla öğrencilerin dini grupların sosyalleşmeye etkisine dair kanaatleri tespit edilmiştir.

Tablo 1: Dini gruplar öğrencilere sosyalleşme imkânı sunar.

	F	%
Kesinlikle katılıyorum	169	10,7
Katılıyorum	673	42,6
Kararsızım	327	20,7
Katılmıyorum	245	15,5
Kesinlikle katılmıyorum	166	10,5
Cevapsız	15	-
Toplam	1595	100,0

Tabloya göre bu yargıya “kesinlikle katılıyorum” diyenlerin oranı %10,7; katılıyorum diyenlerin oranı ise % 42,6'dır. Bu duruma göre ilahiyat öğrencilerinin yarısından fazlasının (%53,3) dini grupların bireyi sosyalleştirdiğini düşündükleri söylenebilir.

Sosyalleşme insanın birlikte yaşadığı toplumun dünya görüşünü, davranış modellerini, sosyo-kültürel özelliklerini içselleştirmesi, kişiliğini fark etmesi, toplumsal roller üstlenmesi, bir gruba eklenme ve yaşadığı çevreyle uyumlu ilişkiler kurması şeklinde tanımlanır (Koştaş, 1987; Kurt, 2012, ss.122-123). Buna göre bir dini grubun sosyalleştirmesi, mensubu olduğu bireylere anlayış, davranış, kültür ve kimlik kazandırması demektir. İçinde bulunduğu toplumda sosyal ilişkiler kurmakta zorlananlar için dini grubun bir imkân sunuyor olması yadsınamaz. Zira sosyal gruplar bireyi sosyal hayata hazırlayan giriş vizesi olarak kabul edilir (Kınsün, 2016, s.217). Bir gruba katılan kişiler kendilerine sunulan bu yeni ortamda sosyalleşmekte ve kimliklerini şekillendirmektedirler (Bilgin, 2007, s.153).

Çevreye uyum sağlamakta zorlanıp yalnızlık çeken kişilerin dini gruplar aracılığıyla sosyalleşme imkânı bulabildiklerine dair tespitler (Baynal, 2017, s.85) ve literatürde bu konuda kayıtlar mevcuttur. Literatürdeki bilgilere uygun şekilde katılımcıların çoğunun dini grupların öğrencilerin sosyalleşmesine imkân verdiği görüşüne katıldığını söylemek mümkündür.

2. Dini grupların özellikle öğrencilere neler kazandırdıkları ile ilgili kanaatleri öğrenilebilmek için “Dini gruplar öğrencilerin girişkenlik ve üretkenlik güdülerini geliştirir.” şeklindeki önerme yöneltilmiştir. Belirtilen kanaatlerde bir öncekine benzer bir dağılım ortaya çıkmıştır.

Tablo 2: Dini gruplar öğrencilerin girişkenlik ve üretkenlik güdülerini geliştirir.

	F	%
Kesinlikle katılıyorum	152	9,6
Katılıyorum	641	40,6
Kararsızım	323	20,4
Katılmıyorum	299	18,9
Kesinlikle katılmıyorum	165	10,4
Cevapsız	15	-
Toplam	1595	100,0

Bu yargıya da kesin katıldığını bildirenlerin oranı %9,6 olmuş, katılanların toplam oranı da öncekine göre bir miktar azalmış olsa da yarıyı geçmiştir (%50,2). Buna göre ilahiyat öğrencilerinin bu konudaki kanaatlerinin olumlu yönde olduğunu söylemek mümkündür. Bu durum, dini grupların, üyelerinin bir bütünün parçası hissetmelerini sağlayarak birlikte hareket etmelerine imkân tanımlarının ve üyelerin belli ilgiler doğrultusunda çalışmalarını teşvik etmelerinin (Büyükkara, 2007, s.110) sonucu olarak açıklanabilir.

3. Dini grupların birey üzerindeki olumsuz etkilerini belirleme bakımından verilen iki değişkene katılıma dair verilere baktığımızda durumun önceki iki veri grubuna göre kısmen değiştiği görülmektedir.

Tablo 3: Dini gruplar öğrencilerin özgür düşünce ve eleştiri melekelerini köreltir.

	F	%
Kesinlikle katılıyorum	306	19,4
Katılıyorum	389	24,7
Kararsızım	320	20,3
Katılmıyorum	382	24,3
Kesinlikle katılmıyorum	177	11,2
Cevapsız	21	-
Toplam	1595	100,0

“Dini gruplar öğrencilerin özgür düşünce ve eleştiri melekelerini köreltir.” önermesine ankete katılan öğrencilerin toplamda %44,1’inin katılıyor olması, buna karşılık %35,5’inin katılmaması, dini grupların olumsuz rolünün bulunduğu kanaatin yüksek olduğunu göstermektedir. Konuyla ilgili literatürde aynı doğrultuda tespitler yer almaktadır. Araştırmalarda bir dini gruba mensup olan kişinin, mutlak itaat anlayışıyla özgür düşünme yeteneğini kaybedip liderin iradesiyle hareket ettiği, eleştiri ya da özeleştiri yapmasının engellendiği (Sarıkaya, 2001, s.59), doğru bilgi kaynaklarına ulaşamadığı için eleştirel düşünmesinin zorlaştığı (Onat, 2009), kabul görme ve onaylanma beklentisiyle grup fikirlerine uyum gösterme temayülünde olduğu (Arkonaç, 1993, s.68) kaydedilmiştir.

Ankete katılanların dini gruba mensubiyet durumları ile dini grupların özgür düşünce ve eleştiri melekelerini körelttiği yargısına dair veriler karşılaştırıldığında iki veri grubu arasında çok zayıf bir ilişki bulunduğu anlaşılmakta, buna karşılık karşılaştırmadan dikkat çekici durumlar ortaya çıkmaktadır.

Tablo 4: “Dini gruplar öğrencilerin özgür düşünce ve eleştiri melekelerini köreltir.” önermesinin mensubiyete göre dağılımı

Dini gruplarla ilişkinizi nasıl tanımlarsınız?	Dini gruplar öğrencilerin özgür düşünce ve eleştiri melekelerini köreltir.				
	Kesinlikle katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
Bir dini gruba mensubum	7 (% 4,3)	24 (% 14,9)	35 (% 21,7)	44 (% 27,3)	51(% 31,7)
Bir dini gruba özel sempati var	10 (% 10)	22 (% 22)	21 (% 21)	31 (% 31)	16 (% 16)
Bir dini gruptan istifade ediyorum	4 (% 3)	30 (% 22,4)	38 (% 28,4)	43 (% 32,1)	19 (% 14,2)
Dini gruplarla bir ilişkim yoktur	270 (% 24,9)	294(%27,1)	203 (% 18,7)	239 (% 22)	80 (% 7,4)
Diğer	10 (% 16,7)	12 (% 20)	13 (% 21,7)	19 (% 31,7)	6 (% 10)

p: <0,001

Öncelikle bir dini gruba mensup olanların tamamına yakınının dini grupların özgür düşünme melekelerini körelttiğine dair yargıyı kabul etmemeleri öngörülmüştür. Fakat

öngörünün doğrulanmadığı, bir dini gruba mensup olanların %19,2'sinin bu yargıyı kabul ettiği, %21,7'sinin de bu konuda kararsız olduğu görülmüştür. Demek ki bir dini gruba mensup her beş kişiden biri ya özgür düşünmeyi önemsememekte ya da önemli olumsuz etkilerini bilerek ve kabul ederek dini gruba katılmaktadır. Aynı şekilde bir dini gruptan istifade edenlerin %25,4'ünün, bir dini gruba sempati duyanların da %32'sinin dini grupların özgür düşünceyi engellediği düşüncesinde olmaları önemlidir.

4. Dini grupların olumsuz etkilerine dair diğer bir önerme de “Dini gruplara katılan öğrenciler kendilerini toplumdan ve çevreden soyutlamış olurlar.” şeklindedir.

Tablo 5: Dini gruplara katılan öğrenciler kendilerini toplumdan ve çevreden soyutlamış olurlar.

	F	%
Kesinlikle katılıyorum	160	10,1
Katılıyorum	278	17,6
Kararsızım	331	21,0
Katılmıyorum	551	34,9
Kesinlikle katılmıyorum	258	16,3
Cevapsız	17	-
Toplam	1595	100,0

Tabloya göre öğrencilerin %51,2'sinin bu yargıya katılmadıkları görülmektedir. Katıldıklarını ve kesinlikle katıldıklarını bildirenlerin toplamda %27,7'de kalması dini grupların mensuplarını toplumdan soyutladığı yönünde bir kanaatin zayıf olduğunu göstermektedir. Burada sosyalleşme kavramının içeriğine dair ikilemin kendini gösterdiğini söyleyebiliriz. Zira dini grup, sosyal ilişkileri zayıf olup kendisini yalnız hisseden kişinin sosyalleşmesi için imkân sunarken; böyle bir problemi olmayanların ise grup dışı ilişkilerini sınırlamaktadır.

Konuyla ilgili literatürde, dini grupların bir yandan bireylere sosyalleşme imkânı tanımakla birlikte diğer yandan dünyevi ilişkiler sistemi oluşturma aşamasında aşırı yanlılık ve dışa kapalılığa sebebiyet verdiğinden bahseden çalışmaların varlığı söz konusudur. Bu kayıtlarda gruplaşma bir taraftan kişinin sosyal hayata girişi için bir vize olarak görülürken (Kinsün, 2016; Büyükkara, 2007) diğer taraftan mensuplarının toplumdan soyutlamalarına neden oldukları ifade edilmiştir (Brewer, 2007, s.695).

Söz konusu önermeye katılmayanların oranının yarıdan fazla olması, örneklem grubunun üniversite öğrencilerinden oluşmasının bir sonucu olarak da görülebilir. Katılımcıların üniversite gibi sosyal ilişkilerin oldukça yoğun ve zirvede olduğu bir ortamda ve yaş döneminde toplumdan soyutlanma fikrinin çok da mümkün olmayacağını düşünmeleri doğal gözükmektedir. Nitekim, sosyal ve kamusal bir kurum olan okullar, birçok açıdan yoğun ilişkilerin keşfedildiği ve öğrenildiği mekânlar olarak kabul edilmektedir. Bu açıdan kamusal alanlar olarak üniversiteler, sosyal sistemi oluşturan farklı bölge ve gruplardan

kişilerin bir arada olabildiği, çeşitli ilişkiler geliştirdiği ve kurduğu sosyal alanlardır (Gonzalez vd., 2007, s.307).

2.3. Dini Grupların Toplum Üzerindeki Etkileri

Sosyal grupların toplum bünyesinde oluşan yapılar olarak içinde buldukları toplumu bir şekilde etkilemeleri veya toplumda varlıklarını hissettirecek olumlu veya olumsuz yansımalarının olması doğaldır. Normalde etkilerinin olumlu veya olumsuz olmasına göre bir sosyal grubun toplumdaki kabul edilebilirlik durumu ortaya çıkar. Ancak dini anlayış ve kavrayış farklarından dolayı dini gruplarda olumluluk-olumsuzluk vaziyeti göreceli olmakta ve net olarak belirlenememektedir. Bu sebeple yüksek din öğrenimi görmekte olan İlahiyat öğrencilerinin dini grupların toplumsal etkileri hakkındaki görüş ve düşünceleri önemlidir. Bu başlık altında dini grupların toplumsal etkilerine dair İlahiyat öğrencilerinin görüşleri üç olumlu bir de olumsuz değişken üzerinden değerlendirilmeye çalışılacaktır.

1. “Dini gruplar toplumda dini bilgi ve bilincin gelişmesine hizmet eder.” yargısına öğrencilerin katılımına dair veriler aşağıdaki tabloda görülmektedir.

Tablo 6: Dini gruplar toplumda dini bilgi ve bilincin gelişmesine hizmet eder.

	F	%
Kesinlikle katılıyorum	158	10,1
Katılıyorum	660	42,3
Kararsızım	393	25,2
Katılmıyorum	221	14,1
Kesinlikle katılmıyorum	130	8,3
Cevapsız	33	-
Toplam	1595	100,0

Öğrencilerin toplamda %52,4’ü bu yargıya katıldıklarını ifade etmiş olması, katılmayanların oranının da toplamda %22,4’de kalmış olması bu konudaki genel kanaatin olumlu yönde olduğu düşüncesini vermektedir. Ankete katılan öğrencilerinin % 70,3’ünün bir dini gruba ilgisinin olmaması da bu yargıyı güçlendirmektedir. Bu bulgu, bir dini gruba katılan kişilerin dini inançlarını ve dini mevzulara dair bilgilerini yenileme motivasyonu ile hareket ettikleri (Wach, 1990, s.46), manevi tatmin ihtiyacını karşılama ve dini daha ileri düzeyde öğrenme ve yaşama arzusu ile dini gruba katıldıkları (Amman, 2017, s.226; Cebeci vd., 2019, s.100) şeklindeki açıklamaları desteklemektedir. Dini gruplar, bireylere dini bilgi alma ve dini yaşama hususunda yardımcı olur ve bu sebeple insanlar bir dini gruba ait olmak isteyebilirler. Dini bilgi düzeyini arttırma isteği de bu bakımdan bireylerin dini gruplara katılmasında bir motivasyon kaynağı olarak görülebilmektedir.

2. Dini grupların toplum üzerindeki olumlu etkileri kapsamında öğrencilere “Dini gruplar toplumun birlik ve bütünlüğüne katkı sağlar” yargısı yöneltilmiştir. Verilen cevapların dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 7: Dini gruplar toplumun birlik ve bütünlüğüne katkı sağlar.

	F	%
Kesinlikle katılıyorum	129	8,2
Katılıyorum	413	26,2
Kararsızım	470	29,8
Katılmıyorum	333	21,1
Kesinlikle katılmıyorum	230	14,6
Cevapsız	20	-
Toplam	1595	100,0

Bu yargıya öğrencilerin %34,4'ü katıldığını, %35,7'si de katılmadığını bildirirken; %29,8'i kararsız kalmıştır. Bu tablo bir önceki yargıya dair veri dağılımı tablosundan farklılık göstermektedir. Öğrencilerin sadece üçte birinin bu yargıya katılması düşük bir oran olarak görülse de kendisini ve mensuplarını özgün anlayış tutum ve davranışlarla toplumdan ayırtıran bir yapının toplumda birleştirici olduğunu kabul etmek düşündürücüdür. Dini grupların sahip oldukları kendilerine özgü inanç ve anlayış etrafında grup üyeleri için birleştirici olduğu kabul edilse bile bu durum toplum için birleştirici bir rol değildir. Üstelik son zamanlarda yaşanan olaylarla dini grupların toplum bütünlüğüne ve huzuruna karşı ciddi tehdit olma riski taşıdıkları yönündeki düşüncelerin yaygınlık kazandığına dair değerlendirmeler (Cebeci, 2017, s.254) yapılmaktadır. Öğrencilerin üçte birinin dini gruplarda toplum bütünlüğüne hizmet etme rolü görmeleri grup içerisinde birbirlerini anlamaya, sevmeye, duygusal destek olmaya başlamaları, bu paylaşımlara yönelik hissettikleri psikolojik yakınlığın hayatın diğer yönlerini de etkilediği (Wach, 1990, s.45) düşüncesinden kaynaklanıyor olabilir.

3. Dini grupların etkileri kapsamında “Dini gruplar öğrencilerin paylaşma ve dayanışma güdüsünü geliştirir.” yargısına katılımcıların verdikleri cevapların dağılımı aşağıda gösterilmektedir.

Tablo 8: Dini gruplar öğrencilerin paylaşma ve dayanışma güdüsünü geliştirir.

	F	%
Kesinlikle katılıyorum	145	9,3
Katılıyorum	692	44,2
Kararsızım	389	24,8
Katılmıyorum	233	14,9
Kesinlikle katılmıyorum	107	6,8
Cevapsız	29	-
Toplam	1595	100,0

Bu tabloya göre “Dini gruplar öğrencilerin paylaşma ve dayanışma güdüsünü geliştirir.” yargısına katılımcılar toplamda %53,5 oranda katılmaktayken; %21,7’si katılmadığını ifade etmiştir. Kararsızların oranı ise %24,8’dir. Oranlara bakıldığında katılımcıların yalnızca %21,7’sinin dini grupların paylaşma ve dayanışma güdüsünü geliştirdiği yargısına katılmadığı görülmüştür.

Literatürdeki dini grup ve cemaat tanımları incelendiğinde paylaşma ve dayanışma temalarının öne çıkarıldığı görülmektedir. Gruplar, değişik şekillerine rağmen, birden çok üyeden meydana gelen ve üyeleri arasında belli bir dayanışma olan birlikteliklerdir. Bu bağlamda gruplaşma, ayrı buldukları zaman tek başlarına kendilerini güçsüz hissedene kişiler bir araya gelmeleri ve birbirlerine destek olma amacıyla dayanışma içerisinde olmalarıdır (Sanay, 1985, s.192). Onat’a göre de her insanın ihtiyaç hissedeceği, yardımlaşma ve dayanışma duygusu dini gruplarda ileri düzeyde yaşatılmaktadır. Yardımlaşma, hem cemaate üye kazandırma, hem de cemaat mensuplarını bir arada tutma gibi çift yönlü bir işlev görmektedir. Pek çok cemaat, muhtaçlara yardım konusunda işleyen, kısmen kurumsallaşmaya başlamış örgütler oluşturmuşlardır (Onat, 2009). Böylelikle dini grupların paylaşma ve dayanışma güdüsünü arttırarak hem bireye hem topluma katkı sağladığı söylenebilir.

4. Öğrencilere dini grupların toplum üzerindeki olumsuz etkileri bağlamında önceki yargının tersi yönde “Dini gruplar toplumdaki dini hayatın bütünlüğüne zarar vermektedir.” şeklinde bir önerme yöneltilmiştir. Öğrencilerin yarıya yakınının (%42,3) bu önermeye katılmaması dikkat çekicidir. Bu konularda kanaat sahibi olmaları gereken ilahiyat öğrencilerinden önemli bir kısmının (%27,8) kararsız kalması da dikkat çekmektedir.

Tablo 9: Dini gruplar toplumdaki dini hayatın bütünlüğüne zarar vermektedir.

	F	%
Kesinlikle katılıyorum	174	11,1
Katılıyorum	292	18,7
Kararsızım	435	27,8
Katılmıyorum	440	28,2
Kesinlikle katılmıyorum	221	14,1
Cevapsız	33	-
Toplam	1595	100,0

Bu verilere dikkatle bakıldığında Türkiye’de son yıllarda yaşanan dini cemaat merkezli yıkıcı ve kanlı olaylara rağmen öğrencilerin bunları bütün dini cemaatlere teşmil etmedikleri anlaşılmaktadır. Veriler, örneklemin dini gruplarla ilişkisine dair verilerle karşılaştırıldığında ortaya çıkan tablo bu yorumu haklı çıkarmaktadır.

Tablo 10: “Dini gruplar toplumdaki dini hayatın bütünlüğüne zarar vermektedir.” önermesinin mensubiyete göre dağılımı

Dini gruplarla ilişkinizi nasıl tanımlarsınız	Dini gruplar toplumdaki dini hayatın bütünlüğüne zarar vermektedir.				Kesinlikle katılmıyorum
	Kesinlikle katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	
Bir dini gruba mensubum	7 (4,3)	9 (5,6)	30 (18,5)	51 (31,5)	65 (40,1)
Bir dini gruba özel sempati var	4 (3,9)	11 (10,7)	33 (32)	31 (30,1)	24 (23,3)
Bir dini gruptan istifade ediyorum	2 (1,5)	16 (12)	39 (29,3)	55 (41,4)	21 (15,8)
Dini gruplarla bir ilişkim yoktur	147 (13,7)	246 (22,9)	311 (29)	274 (25,5)	95 (8,9)
Diğer	11 (18,3)	7 (11,7)	17 (28,3)	20 (33,3)	5 (8,3)

Çünkü bir dini gruba mensup olduğunu bildirenlerin bile toplamda %9,9'u dini grupların toplumdaki dini hayatın bütünlüğüne zarar verdiği düşüncesine katılmaktayken; dini gruplarla ilişkisi olmadığını bildirenlerin %34,4'ü dini grupların toplumdaki dini hayatın bütünlüğüne zarar verdiği düşüncesine katılmamışlardır. Bu durum ankete katılan öğrencilerin sadece %25,8'inin ya bir dini gruba mensup olduğu, ya sempati duyduğu veya bir dini gruptan yararlandığı ile de açıklanabilir. Konuyla ilgili araştırmacıların görüşleri İlahiyat öğrencilerinin kanaatlerini desteklememektedir. Türkiye'de dini grupların Müslümanlar arasında ayrılık ve bölünmelere sebep olduğu (Özel, 2012, s.329); ayrılık ve bölünmeleri körüklediği (Sarıkaya, 2001, s.59), toplum bütünlüğüne ve huzuruna karşı ciddi tehdit olarak görülmeye başlandığına (Cebeci, 2017, s.254) dair yaygın görüşler vardır.

Sonuç

Ülkemizde insanları ve toplumu kendi ilke ve idealleri yönünde etkilemeye çalışan çok sayıda dini grup faaliyet göstermektedir. Son yıllarda dini cemaat merkezli yıkıcı ve bölücü kanlı olaylardan sonra konunun uzmanlarının ve özellikle de dini yükseköğrenim görmekte olan İlahiyat öğrencilerinin dini grupların etkileri konusundaki değerlendirmeleri önem kazanmıştır.

Dini grupların birey ve toplum üzerindeki etkileri konusunda araştırmacıların en çok üzerinde durdukları hususlardan biri, grubun mensuplarına yeni bir kimlik, statü ve saygınlık duygusu kazandırması, bireyin bu kimlik ve statüyle gruba bağlanması, grubun da kendi normlarıyla toplumda etkin olmaya çalışmasıdır. Grubun bireyi kuşatan iç dinamikleri, dışarıdan tam olarak anlaşılacak kapalılık içinde cereyan etmektedir.

Bireyi yalnızlıktan kurtarması, ona hayata dair motivasyonlar kazandırması dini grubun olumlu etkileri olarak kaydedilirken, grup normları ve değerleriyle ayırıştırıcı ve dini değerleri farklılaştırıcı rolü de temel olumsuzluk olarak işaretlenmektedir. Dini konularda grup referansının doğrulama gücü, her türlü akıl ve mantık doğrulamasının üstünde tutulmakta, grup liderinin ortaya koyduğu dini anlayış en doğru dini anlayış olarak görülmektedir.

Dini grupların birey ve toplum üzerindeki etkilerinin ilahiyat fakültelerinde eğitim almakta olan öğrenciler tarafından ne şekilde değerlendirildiğini ortaya koymak için yapılan bu çalışmanın örneklem grubunu, Türkiye'deki dokuz ilahiyat fakültesinde eğitim görmekte olan öğrenciler oluşturmaktadır. 1595 öğrencinin katılımıyla gerçekleşen araştırmaya göre, İlahiyat fakültesi öğrencilerinin birey ve toplum üzerindeki etkileri bakımından dini gruplar hakkındaki görüşlerine dair fikir edinmek mümkündür.

Çalışmamızda %30,8'i erkek, % 69,2'si kız öğrencilerden oluşan katılımcıların % 23,7'si 1. sınıf, % 25,2'si 2. sınıf, % 26,7'si 3. sınıf ve % 24,4'ü 4. sınıf öğrencisidir. Katılımcıların dini grupların birey ve toplum üzerindeki etkilerine ait değerlendirmelerini ortaya koymadan önce dini gruplara mensubiyet durumlarına dair bulgulara yer verilmiştir. Araştırma sonuçları, ilahiyat fakültesi öğrencilerini temsil eden örneklem grubunun yalnızca %10,4'ünün bir dini gruba mensup olduğunu ortaya koymuştur. Bunun yanı sıra %6,7'sinin bir dini gruba sempatisi olduğu, %8,7'sinin bir dini gruptan istifade ettiği, buna karşılık %70,3'ünün ise bir dini grupla ilişkisinin olmadığı tespit edilmiştir. Herhangi bir dini gruba mensup olanların oranının düşük olması, ilahiyat fakültesi öğrencileri nazarında dini gruplara mensubiyete dair olumsuz yönde bir bakış açısı geliştirildiği şeklinde yorumlanabilir. Bunun yanı sıra bu veriler bazı öğrencilerin dini gruplara mensup olmalarına rağmen toplumsal ya da siyasi çekincelerden dolayı mensubiyetlerini gizleme eğilimi gösterdikleri şeklinde de okunabilir.

Araştırmaya göre ilahiyat fakültesi öğrencileri tarafından dini gruplar sosyalleşmeye, toplumda dini bilgi ve bilincin gelişmesine ve paylaşma ve dayanışmaya imkân veren ortamlar olarak görülmektedir. Katılımcılar %53,3 oranında "Dini gruplar öğrencilere sosyalleşme imkânı sunar." yargısına katıldıklarını ifade etmeleri, bir kısmının sosyalleşme ihtiyaçlarını bu ortamlarda karşıladıkları şeklinde yorumlanabilir.

Dini grupların dini bilgi ve bilincin gelişmesindeki katkısına dair "Dini gruplar toplumda dini bilgi ve bilincin gelişmesine hizmet eder." önermesine katılımcıların yarısından fazlasının katılması, dini grupların, bireylere dini bilgi alma ve dini yaşama hususunda yardımcı olması ve bu sebeplerin insanların bir dini gruba ait olmak istemesine sebebiyet vermesi ile açıklanabilir. Paylaşma ve dayanışmayla ilgili olarak "Dini gruplar öğrencilerin paylaşma ve dayanışma güdüsünü geliştirir." yargısına katılımcıların toplamda %53,5'i katılmaktayken; %21,7'si katılmadığını ifade etmiştir. Literatüre bakıldığında da dini grup ve cemaat tanımlarında paylaşma ve dayanışma temalarının oldukça ön planda olduğu

görülmektedir. Yine dini grupların öğrencilerin girişkenlik ve üretkenlik duygularını geliştirdiği kanaatine katılımcıların yarısı gibi büyük bir oranı (%50,2) katıldıklarını ifade etmiştir. Bu oranlara göre denilebilir ki, ilahiyat öğrencileri dini grupların birey üzerindeki etkileri olarak sosyalleşme imkânı sunmak, girişkenlik-üretkenlik güdülerini arttırmak gibi fonksiyonları olduklarını kabul etmektedirler.

Bununla birlikte, ilahiyat fakültesi öğrencilerinin dini grupların özgür düşünce melekelerini köreltmesine ilişkin yargıya verdikleri cevaplar ilginç veriler içermektedir. “Dini gruplar öğrencilerin özgür düşünce ve eleştiri melekelerini köreltir.” önermesine katılımcıların toplamda %44,1 gibi dikkate değer bir oranda katıldıkları görülmüştür. Bu oranlar, dini grupların olumlu sayılabilecek bazı fonksiyonlarının yanında müntesiplerini ‘diğer’lerinden ayırıştırma, kendini eleştiriye kapatma, sorgulamayı engelleme ve araştırmayı ortadan kaldırma gibi olumsuz bazı sonuçlarının olduğunu iddia eden çalışmaları doğrular nitelikte olmuştur. Bununla birlikte dini grupların öğrencilerde özgür düşünce ve eleştiri melekelerini körelttiği, bireyleri sorgulamadan itaat eden bağımlı haline getirdiğine dair belirgin bir kanaatin mevcut olduğu görülmektedir.

Dini grupların toplumda icra ettikleri fonksiyonlara dair öğrencilere yöneltilen toplumun birlik ve bütünlüğüne katkı sağlaması, toplumda dini bilgi ve bilincin gelişmesine hizmet etmesi, paylaşma ve dayanışma güdülerini geliştirmesi ve dini hayatın bütünlüğüne zarar vermesi gibi yargılara ilişkin veriler de öğrencilerin bazı temayüllerini ortaya koymuştur. Bu verilere göre, öğrencilerin çoğunluğu dini grupların toplumun dini bilgi ve bilincinin gelişmesine hizmet ettiği (%52,4) ve paylaşma ve dayanışma güdüsünü geliştirdiği (%53,5) düşüncesine sahiptirler.

Bu hususta ilginç olan verilerden bir tanesi, İlahiyat fakültesi öğrencilerinin dini grupların toplumun birlik ve bütünlüğüne katkı sağlayıp sağlamadığına dair yargıya %35,7 oranında katılmaması olmuştur. Bu orana ek olarak %29,8’lik bir oranın kararsız kalması son zamanlarda dini grupların toplum bütünlüğüne ve huzuruna karşı potansiyel bir tehlike oluşturduğu şeklindeki düşüncenin bir izdüşümü olarak yorumlanabilir. Anlaşılmaktadır ki öğrenciler dini grupların bireysel düzeyde müntesiplerine dini bilgi kazandırdıkları ancak toplum düzeyinde birlik ve bütünlüğe katkılarının yetersiz olduğu düşüncesine sahiptirler.

Son olarak ise öğrencilerin dini grupların toplumun dini hayatına etkisi olarak “Dini gruplar toplumdaki dini hayatın bütünlüğüne zarar vermektedir.” yargısına katılımcıların toplamda %29,8’inin katılıyorum, %42,3’ünün katılmıyorum, %27,8’inin kararsızım seçeneğini işaretledikleri görülmektedir. Katılımcıların %42,3’ünün dini grupların dini hayatın bütünlüğüne bir zararının olmadığını düşünmesi önemli olmakla birlikte kararsızların ve yargıya katılanların toplam oranı (57,6) öğrencilerde dini gruplara karşı ciddi bir şüphenin oluştuğunun göstergesi sayılabilir.

Araştırmamızda elde edilen bulgu ve sonuçlar dini grupların birey ve toplum üzerindeki etkilerine dair literatürde yer alan bilgilerin, ilahiyat fakültesi öğrencilerinin tercihleri ile bir kez daha doğrulandığını ortaya koymaktadır. Ancak İlahiyat fakültesi öğrencileri üzerinde yapılan bu araştırma sonuçları, ilahiyat fakültesi öğrencilerine yönelik çalışmaların arttırılması gereğini ortaya koymaktadır. Öğrencilerin dini gruplara ilişkin bakış açıları ve yargılarının ayrıca araştırmalarla incelenmesi gerekmekte ve sonuçların ilahiyat fakültesi eğitim müfredatına yansıtılması gerekmektedir. Çünkü ilahiyat fakültesi öğrencilerinin dini gruplar hakkında olumlu ya da olumsuz kanaatleri, gelecekte icra edecekleri din eğitimi hizmetlerinin niteliğini etkileyecektir.

Her dönemde var olması kaçınılmaz olan cemaat ve dini grupların ortaya çıkış amaçları, bireysel ve toplumsal fonksiyonlar ve bunların cemaatler tarafından amaçlarından sapmadan icra edilmeleri hususunun, topluma din görevlisi yetiştiren ilahiyat fakültelerinde konuşulması, tartışılması ve değerlendirilmesi gerekmektedir. Ayrıca toplumda ayrıştırıcı ve zararlı faaliyetlerde bulunan dini grup örneklerinden yola çıkılarak benzerlerinin yaşanmaması ve toplumun zarar görmemesi için de bu tecrübelerden alınan dersler öğrencilere aktarılmalıdır.

Kaynakça

- Akarsu, A. (2016). *Cemaat Algısı*. İstanbul: Cinius Yayınları.
- Aktaş, A. (2014). *Tarikatların Toplumsal İşlevi (Diyarbakır Kadiri Tarikatı Örneği)*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Amman, T. (2017). Türkiye’de dini grupların anatomisi ve Fetö hareketi. O. Güman ve H. Terzioğlu (Ed.). *Dini İstismar Boyutuyla 15 Temmuz Darbe Girişiminin Arkaplanı* içinde (ss. 224-235). İstanbul: Orient Basım.
- Arkonaç, S. (1993). *Grup İlişkileri*. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- Balcı, A. (1997). *Sosyal Bilimlerde Araştırma: Yöntem, Teknik ve İlkeler*. Ankara: Bilgisayar Yayıncılık.
- Baynal, F. (2017). *Cemaat ve Tarikat Ekseninde Kadın*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Bilgin, N. (2007). *Kimlik İnşası*. Ankara: Aşına Kitaplar.
- Brewer, M. (2007). The social psychology of intergroup relations: social categorization, ingroup bias and outgroup prejudice. B. Kruglanski, Arie W. ve H. E. Tory (Ed.). *Social Psychology: Handbook of Basic Principles* içinde (ss. 695-715). ABD: Guilford Press.
- Büyükkara, M. A. (2007). Dini grup yapılarında dine ilişkin muhtemel anlama ve temsil sorunları. *Usul Araştırmaları Dergisi* (7), 107-136.

- Cebeci, S. (2017). Öğrenme ve bağlanma ikileminde cemaat ve cemaatçilik. O. Güman ve H. Terzioğlu (Ed.). *Dini İstismar Boyutuyla 15 Temmuz Darbe Girişiminin Arka planı* içinde. (ss. 236-261). İstanbul: Orient Basım.
- Cebeci, S., & Diğerleri. (2019). İlahiyat fakültesi öğrencilerinin dini grup algıları. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (15), 88-113.
- Cengil, M. (2017). Tasavvuf ve tarikatlara yönelik psikolojisi. *İslam Düşünce ve Geleneğinde Kutsiyet, Velayet, Keramet* içinde. (ss. 169-180). İstanbul: Kuramer.
- Certel, H. (2003). *Din Psikolojisi*. Ankara: Andaç Yayınları.
- Düzgüner, S. (2017). Dini gruplara yönelmenin psiko-sosyal analizi. Yusuf Şevki Yavuz (Ed.). *Beklenen Kurtarıcı İnanıcı* içinde. (ss. 281-288). İstanbul: Kuramer.
- Efe, A. (2013). *Dini Gruplar Sosyolojisi (Isparta örneği)*. İstanbul: Dönem Yayıncılık.
- Eren, S. (2000). Cemaatsel oluşum ve dinin rolü. *Dini Araştırmalar* (3/7), 93-112.
- Fitcher, J. (1994). *Sosyoloji Nedir?*. Nilgün Çelebi (Çev.). Ankara: Attila Kitabevi.
- Gonzalez M. C., & Diğerleri. (2007). Community structure and ethnic preferences in school friendship networks. *Physica A: Statistical Mechanics and Its Applications*, (379): 307-316.
- Günay, Ü. (1993). *Din Sosyolojisi Dersleri*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Matbaası.
- Günay, Ü. (2000). *Din Sosyolojisi*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Hoffer, E. (1988). *Kesin İnançlılar*. Erkil Günür (Çev.). İstanbul: Akran Yayıncılık.
- Hökekleli, H. (1993). *Din Psikolojisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Jones, J. W. (2004). Religion, health, and the psychology of religion: how the research on religion and health helps us understand religion. *Journal of Religion and Health* (43/4), 317- 328.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2010). *Günümüzde İnsan ve İnsanlar*. (12. Baskı). İstanbul: Evrim Yayınları.
- Karslı, N. (2019). Fetö darbe girişiminin gençlerin din ve cemaat algısı üzerindeki etkisi: Trabzon ilahiyat fakültesi örneği. *Bilimname*, (37/1), 1187-1210.
- Kinsün, A. (2016). Dini gruplar sosyolojisi. *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (4/8), 210-227.
- Koenig, H. G. & Larson, D. B. (2001). Religion and mental health: evidence for an association. *International Review of Psychiatry*, (13), 67–78.
- Koştaş, M. (1987). Sosyalleşme. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (29/1), 229-334.

- Kurt, A. (2012). *Din Sosyolojisi*. (2. Baskı). Bursa: Sentez Yayınları.
- Onat, H. (2009). Türkiye’de cemaatler ve kimlik. <http://www.hasanonat.net/index.php/88tuerkiye-de-cemaatler-ve-kimlik> adresinden elde edildi.
- Özcan, Z., & Doğan, M. (2016). 15 Temmuz darbe girişiminin üniversite öğrencilerinin müslüman algısı üzerindeki etkileri. *Turkish Studies*, (12/16), 401-422.
- Özel, C. (2012). *Türkiye’de Çokkültürlülük Çoğulculuk ve Din*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Sanay, E. (1985). *Genel Sosyoloji*. Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları.
- Sarıkaya, M. S. (1998). Cumhuriyet dönemi Türkiye’inde dinî tarikat ve cemaatlerin yeri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* (3), 93-102.
- Sarıkaya, M. S. (2001). Dinî zihniyetlerimizin oluşumunda dinî tarikat ve cemaatlerin olumsuz izdüşümleri. *Araştırmalar -İnsan Bilimleri Araştırmaları*, (3/56), 45-60.
- Taplamacıoğlu, M. (1983). *Din Sosyolojisi: Giriş*. (3. Baskı). Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.
- Wach, J. (1990). *Din Sosyolojisi*. Ünver Günay (Çev.). Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.
- Yetik, E. (1996). *Tarikatlar ve Dini Hayat*. Samsun: Kardeşler Ofset.